

erhvervelse af jordejendom; hertil føjede sig ofte opbygning af skatte i mønt, ædelmetaller, juveler o. s. v.

Trediveårskrigen's entreprenørvirksomhed var en vej opad i samfundet for mænd af de lavere klasser, således at de socialt og økonomisk kunne nærme sig adelens niveau. Dette lykkedes imidlertid kun forholdsvis få, for krigshåndværket var jo en livsfarlig beskæftigelse. Også dette ændredes i det 18. århundrede, idet adelen søgte at monopolisere officersstillingen. Fra major og opefter blev adelen næsten fuldstændig dominerende, men i de såkaldte nye våbenarter – i det lette kavalleri og infanteri – var der dog stadig mulighed for stræbsomme borgerlige. Da artilleri og ingeniørtropper mod århundredets slutning fik øget betydning, afgav disse våbenarter gode muligheder for borgerlige med tekniske anlæg, men disse videnskabelige våbenarter organiseredes til gengæld ikke på entreprenørbasis.

Medens der i hærene før Trediveårskrigen var et væsentligt kontingent af agtværdige folk, ændredes dette under krigen således, at samfundets udskud blev dominerende; og da lønnen sank suppleredes den ved plyndring og afpresning i kvartererne. Med de stående hæres indførelse i 1600-tallets slutning skete en midlertidig forbedring af mandskabskvaliteten, men som følge af det økonomiske livs fremgang forværredes den atter hen i 1700-tallet.

I 1720 gik man i Preussen ind for en vekselvirkning mellem samfundets militære og civile dele, idet der meddeltes en væsentlig del af de hvervede soldater orlov i fredstid. Da soldaterne i vid udstrækning tog civilt arbejde i orlovstiden bl. a. i den spirende industri, blev hæren således en slags svinghjul for det økonomiske livs opblomstren. Soldaterne – entreprenørens »arbejdsstyrke« – fik selv ingen anerkendelse fra civil side herfor; de var stadig ikke velsete i det traditionsprægede samfundsmønster – ofte endda almindeligt foragtede.

Forfatteren behandler også de velfærdsproblemer, som opstod blandt de ofte for livstid tjenstgørende hvervede. I hæren måtte man, stillet over for kravet om social sikkerhed, mere end 100 år før samfundet i øvrigt, tage de hermed forbundne problemer op og søge dem løst under datidens vilkår.

Det skal til slut nævnes, at det betydelige statistiske materiale, som Redlich har samlet, bearbejdet og udnyttet, præsenteres i 27 til dels ret omfattende skemaer eller tavler.

Der har i de sidste årtier vist sig en tydelig tendens i den militærhistoriske litteratur til at gøre betydelig mere ud af sociale og økonomiske aspekter end hidtil; i *The German Military Enterprises and his Work Force* er disse aspekter aldeles dominerende. Den, der fremtidig vil have et mere end overfladisk kendskab til Europas landsknægtshære og de stående, hvervede hære i 1700-tallet, kan hente meget i Redlichs værk.

HELGE KLINT

UDO ARNOLD: Studien zur preussischen Historiographie des 16. Jahrhunderts. Bonn, Rotaprint Universität Bonn, 1967. 259 s. Ill. 16 DM.

Forfatteren har i denne Bonner-dissertation sat sig for at skabe klarhed over udviklingen af den preussiske kronistik i det 16. århundrede. S. 11–35 gennemgås den preussiske krønikeoverlevering frem til midten af århundredet, s. 36–65

undersøges en Danzigerkrønike overleveret i et håndskrift i Bibliothek des Oberlandesgerichts Celle, s. 66-86 forholdet mellem dette og Heinrich von Redens krønike, s. 87-150 analyseres Cellehåndskriftets indhold og kildeforhold, og s. 151-93 bestemmes Danzigerkronistikkens placering i forhold til polsk og preussisk historieskrivning. Undersøgelsen er kritisk-analytisk og interessant ved ikke blot at behandle tekst-, men også billedoverlevering. Den er et forarbejde til de planlagte bind 6 og 7 af *Scriptores rerum Prussicarum*, hvorved forfatteren er medarbejder.

HARALD ILSØE

ERNST FITZ: *Landeskulturtechnik, Markscheide- und Vermessungswesen im Herzogtum Braunschweig bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. Veröffentlichungen der Niedersächsischen Archivverwaltung, Heft 23. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1967. 432 s. 28 DM.*

Også danske landbrugs- og skovbrugsinteresserede læsere kan med udbytte søge til dette ret specielle og omfangsrige arbejde. Den fyldige indledning omtaler det geografiske og kartografiske studium i middelalderen og belyser dernæst opmålingsteknikken og dens økonomiske betydning indenfor en række stater, især tyske. Fremskridt på dette område havde en naturlig forbindelse med landbrugstekniske og landøkonomiske forholdsregler truffet af regeringerne i store dele af Europa fra o. 1750. Men på flere punkter synes udviklingen i hertugdømmet Braunschweig af særlig interesse.

Det var en arkivundersøgelse, der i 1957 førte forfatteren ind på en nærmere bestemmelse af »Landeskulturtechnik«, d.v.s. de forholdsregler, som har bidraget til at fremme rationel udnyttelse af naturrigdomme ved land- og skovbrug, til dels også ved bjergværksdrift og industri. Allerede i senmiddelalderen indledtes en udvikling, der kan sammenlignes med den engelske enclosurebevægelse. Omkring 1600 forekom overdrevsdelinger og begyndende rationel skovdrift kendetegnet ved opmålinger, der forudsatte en ikke ringe teknisk indsigt og tillige forståelse af, at talmæssige beregninger af denne art var nødvendige i erhvervsmæssigt øjemed. Pitz fremhæver betydningen af, at der ved siden af den humanistiske stræben fandtes en mere materielt betonet videnskabelig erkendelsestrang, der i det 18. århundrede satte frugt i oprettelsen af tekniske læreanstalter.

Afhandlingens 1. del skildrer udviklingen på det nævnte område i det 16. og begyndelsen af det 17. årh., 2. del fører op til omkring år 1800. Undersøgelsen viser, at nogle af de ældste kort var materiale fremskaffet til afgørelse af grænsestridigheder og havde forbindelse med romerrettens udbredelse; de tjente til underretning for dommere ved processer. Endvidere havde hertugerne af Braunschweig allerede i den ældre periode brug for kort og arealberegninger ved anlæg og drift af deres bjerg- og saltværker. Disse erhverv måtte så vidt muligt tilpasses den naturlige produktion af træ langt ud i fremtiden. Også administrative interesser tilskyndede til opmålingsforetagender, men befolkningen betragtede ofte denne virksomhed med mistillid og fik bange anelser om nye skattepålæg, når kartografer viste sig. Ønsket om større retslig sikkerhed